

טעם החילוק בין כלי ראשון לשני

לתוספות יש בכלי שני הבדל במציאות שדפנותיו קרות וממילא אין לו יכולת לבשל

7. תוספות מסכת שבת דף מ עמוד ב

ושמע מינה כלי שני אינו מבשל - תימה מאי שנא כלי שני מכלי ראשון דאי יד סולדת אפי' כלי שני נמי ואי אין יד סולדת אפילו כלי ראשון נמי אינו מבשל. ויש לומר לפי שכלי ראשון מתוך שעמד על האור דופנותיו חמין ומחזיק חומו זמן מרובה ולכך נתנו בו שיעור דכל זמן שהיד סולדת בו אסור. אבל כלי שני אף על גב דיד סולדת בו מותר שאין דופנותיו חמין והולך ומתקרר.

לר"ן יש בכלי שני יש חילוק הלכתי ואמילו אם היה בכוחו לבשל, מבחינה הלכתית החימום שלו נחשב תמיד כהפשר שמותי

8. חדושי הר"ן מסכת שבת דף מ עמוד א

אבל כלי שני בכל ענין שרי ולית לן למידק אי הווי טפי ממפשיירין או לא, כיון דכלי שני אינו מבשל. דאע"ג דתנן אבל נותן לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירין לא תידוק מינה דטפי מהפשר אפי' בכלי שני אסור דליתא אלא משום דכלי שני אינו מבשל חמין שלו הפשר חשיב לן.

בדעת הג"י נראה שקולת כלי שני היא כלל הלכתית ולא תלוי במידת החום של החמים ואמילו מעלה רתיחות אינו מבשל

9. בית יוסף יורה דעה סימן קה

כתב התוס'... אבל כלי שני שאין דפנותיו חמין והולך ומתקרר אף על גב דיד סולדת בו אינו מבשל ע"כ. ונ"ל דאפילו מעלה רתיחות בכ"ש כעין שהיה בכ"ר אינו מבשל דכלל גדול הוא דכלי שני אינו מבשל בשום פנים דאל"כ לא הו"ל לתלמודא לסתום ולומר כלי שני אינו מבשל.

כלי שני שהיד נכוית בו

לענין קביעות למעשר הרמב"ם כותב שכלי שני שהיד נכוית בו מבשל

10. רמב"ם הלכות מעשר פרק ג הלכה טו

השמן משירד לעוקה אף על פי שירד נוטל מן העקל ומן הממל ומבין הפסין ונותן לקערה קטנה ולתמחוי לתוך התבשיל אעפ"י שהוא חם מפני שאינו מתבשל בכלי שני, ואם היה חם ביותר כדי שיכוח את היד לא יתן לתוכו מפני שהוא מתבשל.

החיי אדם ללמד מדין זה שגם לענין שבת כל שיד נכוית בו מבשל

11. משנה ברורה סימן ס"ק מז

(מז) כ"ז שהיד סולדת בו - עיין בח"א שכתב דהיכא שהיד נכוית בו לכו"ע מבשל אפילו בכלי שני :

לחזו"א מהדין אי אפשר לחדש דין בהלכות שבת של ביטול בכלי שני שלא הוזכר בגמרא ובראשונים אמנם למעשה נוהגים להחמיר בכלי שני

12. חזון איש הלכות שבת - סימן נב אות יט

...ולפ"ז נפל בבירא היתר כלי שני, דקשה לשער בין י"ס לנכוית, ובלא"ה נוהגין להחמיר בכ"ש בי"ס ע"פ דברי הרמ"א והאחרונים וכמש"כ לעיל, וגם משום מיחזי כמבשל כמש"כ המ"א סקט"ו, ומיהו מעיקר הדין נראה דאין איסור בכלי שני אפי' יד נכוית כיון דלא

ביטול בעירוי ובכלי שני ושלישי

עירוי מכלי ראשון

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף מב עמוד א

משנה. האילפס והקדרה שהעבירן מרותחין שהם כלי ראשון - לא יתן לתוכן תבלין, אבל נותן הוא לתוך הקערה לכלי שני אינו מבשל או לתוך התמחוי כעין קערה גדולה שמערה כל האילפס לתוכה, ומשם מערה לקערות.

[רבי יהודה אומר: לכל הוא נותן תבלין אפילו בכלי ראשון. (גמרא להלן. ובת"ס 'לכל קדרות': דווקא תבלין שאינו מתבשל בקלות), חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר. סגן מבשיל את התבלין כשקו כותחין]

נחלקו הראשונים בדין עירוי מכלי ראשון האם מבשל

2. בית יוסף אורח חיים סימן שיח אות י

י וכתבו התוספות (מב: ד"ה אבל) שרשב"ם סובר דלא מיתסר אלא ליתן התבלין לתוך הכלי ראשון אבל מותר ליתן התבלין לתוך הקערה ולערות עליהם מכלי ראשון דעירוי דכלי ראשון אינו ככלי ראשון (וכן דעת הרמב"ן והרשב"א)

ור"י אסור דעירוי ככלי ראשון (וכן דעת ר"ת, רא"ש ורמב"ם. וסברתם שגם בדין 'תתאה גבר' עדיין יש ביטול בדין קליפה כמובא בפסחים עו א).

השו"ע אסר לערות מכלי ראשון על תבלין

3. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף י

אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהן מכלי ראשון.

המשנ"ב מבהיר שנעשה בעירוי ביטול כדי קליפה

4. משנה ברורה הלכות שבת סימן שיח סעיף י

(עד) מכלי ראשון - דאף דתבלין אין מתבשל בכ"ש וכנ"ל מ"מ העירוי מכ"ר ק"ל דהוא מבשל כדי קליפה ואפי' בדיעבד אסור אם עירה להדיא עליהן שלא נפסק הקילוח:

כלי שני אינו מבשל

תבלין אסור לתת בכלי ראשון אבל מותר לתת בכלי שני

5. תלמוד בבלי מסכת שבת דף מב עמוד א - ב

משנה. האילפס והקדרה שהעבירן מרותחין - לא יתן לתוכן תבלין, אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי.

שמן אסור לתת בכלי ראשון ומותר בכלי שני ומכאן שכלי שני אינו מבשל

6. תלמוד בבלי מסכת שבת דף מ עמוד ב

אמר רבי יצחק בר אבדימי: פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי: טול בכלי שני ותן.

שמע מינה תלת, שמע מינה: שמן יש בו משום בשול, ושמע מינה: כלי שני אינו מבשל, ושמע מינה: הפשרו נמוקס הראוי לביטול זהו בשולו דלא להפשיק בעלגמא הוא דקבעי, ואסר ליה.



קלי בישול

בגמרא מובאים שלשה מאכלים שהם קלי בישול שאסור להדיח אותם בחמין

16. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לט עמוד א

וכל שלא בא בחמין מלפני השבת - מדיחין אותו בחמין בשבת, חוץ מן המליח ישן ש"כ: דבר מלוח הרבה שאי - אפשר לאוכלו בלי שטיפה במים וקוליס האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן. - שמע מינה.

17. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לח עמוד ב

משנה. אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר. ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה.

הר"ן מסכים את המתבשלים בקלות מליח הישן, קוליס וביצה

18. חדושי הר"ן (מייחס לו) מסכת שבת דף לט עמוד א

חנוך מן ה"המליח הישן וקוליס האיספנין שהדחתן בחמין כו'. פירוש מליח ישן דג מליח ישן. וקוליס האיספנין דג שקורין טוניג"א דהני דאפי' מים חמין שאדם משליך עליהן מתבשלין קצת בענין שאדם יכול לאוכלן אף על פי שאינן מבושלין כל צורכן, ודכותה בביצה אף על פי שאינה מבושלת כל צרכה כיון שהיא ראוי' לאוכלה מיחייב איניש חטאת בבישולה:

היראים מרחיב את האיסור לכל דבר כיון שאין אנו בקיאים בקלי הבישול. ולשיטתו הוא הדין לאסור בכלי שלישי שהיד סולדת בו.

19. ספר יראים סימן רעד [דפוס ישן - קב]

ואין בישול תלוי לא בכ"ר ולא בכלי שני אך לפי שהוא דבר המתבשל פעמים שהוא דבר רך ומתבשל אף בכלי שני ויש דבר קשה שאפילו בכלי ראשון אינו מתבשל

הלכך יזהר אדם שלא להכניס בשבת שום דבר בכלי שני ואף בכלי שלישי שהיד סולדת בו שאין אנו בקיאים בדברים רכים וקשים מי הוא מתבשל בכלי שני ומי הוא שאינו מתבשל.

הב"י כותב שדברי ספר היראים אינם מהדין אלא חומרא אמנם בכל זאת יש להזהר בזה בכלי שני

20. בית יוסף אורח חיים סימן שיה

ודברי רא"ם וסמ"ג כתובים גם כן בהגהות (מיימוניות דפוס קושטנטינא ריש) פרק ט' ושם מבואר שלא אסר רא"ם ליתן פת לתוך כלי שני מן הדין.

ומתוך דברי ההגהות נלמוד דגם רא"ם מודה בכך שמהדין אין בישול בכלי שני ואפילו הכי יליף מינה שפיר דיש דברים רכים שמתבשלים אף בכלי שני וכיון שאין אנו בקיאים בהם צריך לזהר:

השו"ע הביא את דעת היראים כיש מי שאומר לגבי פת והוסיף יש מתירין

21. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיה סעיף ה

יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה, אם בשלו אח"כ במשקה יש בו משום בישול, ואסור ליתן פת אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, ויש מתירין.

הגה: בכלי שני; ויש מקילין אפילו בכלי ראשון; ונהגו לזהר לכתחלה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו.

הזכירו זה הפוסקים הרי"ף והר"מ והרא"ש וטו"ש"ע, והסמ"ג לא אסר אלא פת.

אמנם הב"י שכתב 'אפילו מעלה רתיחות' נראה שאינו מחלק בזה. (ונראה שבמעשר הוא דין בתוצאה ואוכל ירק מבושל. משא"כ בשבת הוא גדר בפעולה ולכן אסור רק כשנעשית כדרכה)

מחזי כמבשל בכלי שני

הגמרא מתירה 'להדיח' בשבת מאכל שלא נתבשל

13. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לט עמוד א

כל שבא בחמין מלפני השבת - שורין אותו בחמין בשבת, וכל שלא בא בחמין מלפני השבת - מדיחין אותו בחמין בשבת ...

14. חדושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף קמה עמוד ב

לפירוש הראשון מותר להדיח בתוך כלי ראשון אם הוא לזמן קצר

י"מ אפי' בכלי ראשון דבהדחה דלא היא אלא פורתא אינו מתבשל אבל בשרי"י דהוי שעה או יותר אי אפשר דלא יתבשל כמאכל בן דרוסאי כיון שהוא בכלי ראשון ואם שרה חייב חטאת אף על פי שלא נגמר בישולו.

ויש מפרשים שההיתר הוא בכלי שני בלבד ואין נראה לר"ן שסובר שרק תבלין צריך כלי שני כיון שהוא קל בישול אבל בשר גם בכלי ראשון אינו מבשל אם הוא לזמן קצר.

וי"מ דהדחה שהתירו היינו שרי"י דבכלי שני דאי בכלי ראשון לא דהא קי"ל דעירוי דכלי ראשון ככלי ראשון,

וליתא דלא איתמר אלא בתבלין וכיצא בהן שהן קלים להתבשל מעירוי דכלי ראשון אבל בשר מליח יבש אין נוה להתבשל בעירוי דכלי ראשון:

לר"ת בפירוש ראשון ההיתר הוא לערות מכלי שני, ולשרות אסור אפילו בכלי שני כיון שנראה כמבשל

15. תוספות מסכת שבת דף לט עמוד א

לפר"ת דמפרש דעירוי הוי ככלי ראשון ע"כ מדיחין אותו מכלי שני קאמר וא"כ מאי איריא מדיחין אפילו שורין נמי.

ואומר ר"י דאפילו בכלי שני אין שורין דהואיל דהמים חמין מייחזי כמבשל ואף על גב דתנן לקמן (דף מב:) אבל נותן לתוך הקערה או לתוך התמחוי היינו דוקא תבלין שהן עשוין למתק את הקדירה ולא מייחזי כמבשל (וכן כתב במאמר מרדכי שבת ג פרק נג אות י. ואפשר שכן חשב האול"צ ב ל, ה. אמנם ביחוד"ו, כב, כתב שהלכה כפירוש שני)

ובפירוש השני כותב שמוטר לשרות בכלי שני

א"נ ה"ה שורין אותו כיון דאירי בכלי שני. והא דנקט מדיחין לאשמעינן דאפילו הדחה היא גמר מלאכה במליח הישן וקוליס האיספנין.

26. סיכום – מה מתבשל בכלי שלישי

לכל השיטות: ביצה, מליח הישן וקוליים האספנין

בשאר דברים:

ערוה"ש – כל דבר ש'עינינו רואות' שמתבשלים.

הרב אליהו – עלי תה, קינמון, נענע, לימון, מאכלים קשים שהשריה ביד סולדת מתקנת אותם לאכילה, מאכלים רכים ודקים.

שש"כ – עלי תה.

אור לציון, אגרות משה, חזו"ע – כלום. (ולפוסקי ספרד אפילו כלי שני לזה הוא חומרא, נכונה אך לא מהדין)

ט"ז: (ז) אפ"ל בכ"ש. הטעם בב"י דלמא פת דרכיך מתבשל אפ"ל בכ"ש ויש מתירין הוא דעת הטור דס"ל דלא מצינו בישול בכ"ש אלא במלח לחד לישנא בס"ט ולא מידי אחרני:

מג"א: יח - אפ"ל בכלי שני. דיש דברים שמתבשלים בו ואין אנו בקיאים ואם כן בשאר דברים נמי יש להחמיר עס"ט: הובא במשנ"ב מ.

תה ונענע בכלי שני

משנ"ב (ט): כיון שקי"ל להחמיר בכלי שני אסור. ועוד שאפשר שהם מקלי הבישול. ולכן צריך לערות עליהם מערב שבת וליבשם ושוב יהיה מותר לערות עליהן בשבת.

חזו"ע (ד. שעה) **אול"צ** (ב, ל. ה): מהדין אין בישול בכלי שני ולמעשה מחמירים בתה מצד חששות הפוסקים. אמנם נענע חוזר לעיקר הדין שמותר בכלי שני. ובילקו"י (שיח, נב) כתב לגבי נענע המחמיר תע"ב.

(ובדבר חריף נכון יותר להחמיר)

מאמ"ר (ג נב ז): אסור בכלי שני ויש להחמיר אף בשלישי.

כלי שלישי

לחזו"א מהדין אין חילוק בין שני לשלישי ואם מבשל בשני רותח הוא הדין בשלישי אמנם למעשה כיון שמהדין גם כלי שני מותר אלא שנהגים להחמיר בו, בשלישי לא נהגו להחמיר.

22. חזון איש אורח חיים סימן נב אות יט בסופו

ולענין כלי שלישי, במקום שכלי שני אסור כגון בפת או בצלים לדעת האחרונים המחמירין כתב במ"ב שהפמ"ג מצדד להקל. ולא מצינו מקור לחלק בין שני לשלישי ואם דברים מתבשלים בשני מתבשלים בשלישי ואין הדבר תלוי אלא בחם המים שיהיו חמים שהיס"ב. וכן להח"א המחמיר ביד נכוית אף בכלי שלישי אסור ומיהו כיון שאינו אלא חומרא. במה שנהגו נהגו ועל הרוב אין כלי שלישי י"ס לכן הקילו.

בכלי שלישי גם המשנ"ב הקל לתת לחם או ירקות חיים במרק

23. משנה ברורה סימן שיח ס"ק מז

על דברי הרמ"א שאין נותנים פת בכלי שני (מז) אפילו בכ"ש - ובכלי שלישי מצדד הפמ"ג בסק"ל להקל עי"ש:

24. משנה ברורה סימן שיח ס"ק מה

אלא אם רוצה ליתן פת ימתין עד שלא יהיה היד סולדת במרק או שלכל הפחות ישאב בכף מן הקדירה כדי שתהיה הקערה כלי שלישי וכ"ש אם רוצה ליתן בצלים ושומים לתוך החמין האלו בודאי יזהר מאד לעשות כן דאם יערה עליהם מכלי ראשון שהיד סולדת בהן יש בזה חשש אב מלאכה וכנ"ל:

גם בא"מ נשאל על עלי תה בכלי שלישי ו לא חשש לבישול בכלי שלישי כלל. וצביעת המים בתה אינם בישול

25. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד

תשובה: לע"ד לא נראה כלל לומר דאיכא דברים שמתבשלים בכלי שלישי. דלא מצינו אלא שבכלי שני יש דברים המתבשלין וממילא מאחר שאין אנו יודעין יש לאסור כל דבר, ובכלי שלישי לא מצינו.

סיכום להלכה

מקורות (ע"פ סדר א-ב):

אור לציון ב פרק ל
 חזון עובדיה שבת חלק ד
 מאמר מרדכי שבת פרק נב
 שמירת שבת כהלכתה פרק א

הלכות הנוגעות לעירוי

עירוי מכלי ראשון – מבשל את המעטפת החיצונית של המאכל 'כדי קליפה' ולכן אין לערות ממיחם ישירות על מאכל או שלא בושל קודם לכן כגון עלי תה או נענע (שש"כ נב).

עירוי על כוס רטובה משטיפה – אין לערות מים מכלי ראשון על כוס רטובה ממי השטיפה שניכרים בה הטיפות (אול"צ י. מאמ"ר סו. שש"כ נב והצריך שתהיה יבשה לגמרי) ויש שהתירו מן הדין וכתבו שהמחמיר תע"ב (הליכות עולם ד נז).

עירוי על כוס רטובה ממים שהורתחו והצטננו – אם רטיבות הכוס ממים שהורתחו מותר לערות עליה מכלי ראשון (אג"מ א צח. אול"צ שם)

עירוי על מים צוננים מרובים – מותר לערות מכלי ראשון על כוס שיש בה מים צוננים באופן שאין בכמות המים שמערים בהם בכדי לעשותם יד סולדת.

עירוי על תמצית קרה מועטה – אין לערות מהמיחם מים חמים על מעט תמצית שיש בכוס כיון שריבוי החמים מחממים את מיעוט הקרים. ובדיעבד אם עשה כך אין לאסור (ביאור הלכה יב 'והוא'. ילקו"י מג. שש"כ שם) ולכן יש לערות על התמצית מכלי שני.

עירוי על סוכר – כיון שהסוכר מבושל ויבש מותר לערות עליו מכלי ראשון שלא שייך בו כבר בישול. ויש אומרים שטוב להחמיר בזה כיון שנעשה נוזל (שש"כ נה)

הלכות הנוגעות לכלי שני

מצקת – אם הוציא מרק במצקת בכלי שהיה על האש, דין המצקת ככלי ראשון שאין לערות ממנה על מאכל שלא בושל. ואם הוציא מהסיר כשהיה על השלחן כך שאין הנוזלים שבה מעלים רתיחות דינה ככלי שני (אול"צ יז. הליכות עולם ד נג. חזו"א קכב ג. וכן משמע משנ"ב מה. וראה גם שם פז שהסתפק) ויש מחמירים אם לא בצירוף ספק נוסף (מאמ"ר נז. שש"כ נד) ולמעשה כשהסיר לא היה על האש נכון להחמיר לא לתת במצקת דבר לא מבושל אך להקל לערות ממנה על דבר שאינו מבושל (זבחי צדק יו"ד קה כג).

כלי שני – ככלל כלי שני אינו מבשל למעט קלי בישול. ולכן מותר לתת בכלי שני שמימיו חמים מים צוננים, שמן או תבלין (שש"כ נט) אמנם נסתפקו מה נקרא תבלין לענין היתר זה (שם הערה קעד).

קלי בישול ומחזי כמבשל בכלי שני – ביצה, דג מליח שמוכשר בשטיפה בחמים וכן דג בשם קוליאס מתבשלים גם בכלי שני (ש"ע ד) ואפשר שגם לחם רך (ש"ע ח) ולכן אין לתתם שם.

ולגבי שאר מאכלים יש אומרים שכולם אסורים בכלי שני אפילו אם לא מתבשלים כיון שיש חשש דרבנן של מחזי כמבשל משנ"ב (לד), מאמ"ר (ג נג י) או שהם מקלי הבישול (מאמ"ר קד)

ויש שלא חוששים לזה מהדין ובכל אופן כתבו שהמחמיר תע"ב (ילקו"י נב).

חריף בכלי שני – גם המקלים מהדין בבישול בכלי שני, נכון להחמיר בדבר חריף שלא לתיתו בכלי שני (רמ"א יו"ד טו טו. ש"ך שם לה).

תבלין מבושל בכלי שני – גם למחמירים בכלי שני יש להקל לתת בו דברים שנתבשלו בזמן יצורם כגון סוכר וכן יש להקל בחלב מפוסטר. (שש"כ סא).

גוש בכלי שני – למנהג האשכנזים דבר יבש הבא בגושים, כגון תפוח אדמה, נתח בשר או שעועית שלמה, והוא חם כדי שהיד סולדת בו, יש להחמיר בו כבכלי ראשון, אפילו לאחר שניתן בכלי שני או שלישי, מכיון שהוא אוצר בתוכו את החום. ולכן אין לתת תבלין או מרק צונן גל גוש המונח בצלחת (שש"כ סד)

ולמנהג הספרדים מרגע שהונח גוש מאכל בכלי שני דינו ככלי שני ומותר לתת עליו תבלין או מרק צונן (אול"צ טז, חזו"ע שסז. מאמ"ר נד) וטוב להזהר בתבלין חריף שלא מבושל כגון פלפל (מאמ"ר שם כתב יש להזהר לכתחילה).

הלכות הנוגעות לכלי שלישי

כלי שלישי – כלי שלישי אינו מבשל. ויש להחמיר בו בביצה, דג מליח ודג קוליים. לגבי שאר מאכלים:

יש אומרים שכלי שלישי אינו מבשל אפילו באותם דברים שהחמרנו בהם בכלי שני מחשש קלי הבישול כגון עלי תה (אג"מ ד עד. אול"צ שם ג בהערה).

ויש אומרים שבעלי תה נענע וכד' שהם רכים ודקים יש להחמיר גם בכלי שלישי אך לא בשאר דברים (שש"כ סג).

ויש אומרים שיש לחוש לבישול בכלי שלישי גם בקנימון, לימון, מאכלים קשים שהשריה ביד סולדת מתקנת אותם לאכילה, מאכלים רכים ודקים. (מאמ"ר צו – קג).